

316.612(082)
Г87

Громадянське суспільство та проблеми становлення особистості

Збірник
наукових
праць

Випуск 4

Ірина Грабовець

Освіта як владний інструмент збереження соціально-класової структури суспільства

У статті розглянуто питання щодо необхідності відновлення та підкріплення діями існуючої влади такої функції системи освіти, як відновлення соціально-класової структури суспільства. Автор, посилаючись на дослідження класиків соціології, доводить, що саме освіта є прихованим владним інструментом держави.

In the article a question about the need for renewal and reinforcement is examined by the actions of the existing authority of this function of formation system as the restoration of the socio-class structure of society. The author, referring to studies of the classicists of sociology, proves that precisely the formation is the concealed imperious tool of state.

Всебічний розвиток освіти, її науковий та інтелектуальний потенціал має бути найвищим пріоритетом держави. На жаль, процес розвитку освіти відбувається в умовах економічної кризи, що негативно впливає на вирішення ряду актуальних проблем. У складних соціально-економічних умовах Міністерство освіти і науки України повинно вживати усіх можливих заходів щодо забезпечення стабільного функціонування системи освіти. Вступаючи у третє тисячоліття Україна визначила свою власну політику і стратегію, ключові положення якої співпадають з основними тенденціями, що характерні для інших розвинутих країн. Проблема полягає у тому, що визначена стратегія не співпадає з реаліями нашого життя. Також, на нашу думку, стратегія розвитку української освіти не враховує головної тенденції сучасного світу – завдання освіти полягає у відтворенні класової структури капіталістичного суспільства від еліти до простих працівників, а це досягається шляхом створення навчальних закладів різних рівнів.

Як зазначав М. Вебер, у будь-якій владній структурі «привілейовані завдяки наявним політичним, соціальним та економічним устоям» ніколи не задовольняються неприхованим виконанням своєї влади та нав'язуванням своїх привілеїв. Вони скоріш за все хотіли б

«бачити своє становище перетвореним з фактичних відносин чистої влади в упорядковану систему набутих прав, хотіли б знати, що цим вони освячені» [1]. Наприклад, у феодальному суспільстві церква виконувала обов'язки того інституту, який перетворював владу господаря, фактично засновану на контролі над зброєю, землею та багатством, у божественне право; духовна влада використовувалась для виправдання та укріплення влади існуючого порядку. У сучасних суспільствах, що породжені пізнім капіталізмом, саме школа бере на себе це повноваження – освячення соціальної нерівності. Сьогодні не один, а два різновиди капіталу – капітал економічний та капітал освітній (культурний) – відкривають шлях до позицій влади, визначають структуру соціального простору та керують життєвими шансами і траєкторіями груп і індивідів.

Вузівські дипломи сьогодні – це саме ті документи, що допомагають визначати сучасний суспільний устрій, містять у собі набір відмінностей – тимчасових і постійних, таких, що дають неспівставні ступені благ жінкам і чоловікам не лише шляхом розміщення у різних соціальних позиціях, які створюють соціальну структуру, а також, що ще важливіше, зображаючи існуючі нерівності між ними як невідворотні необхідності, породжені талантом, настирливістю, прагненнями індивідів. Саме тому освітній капітал, хоча його накопичує і передає в основному сім'я, виглядає як якість його носія. На думку П. Бурдьє, саме той факт, що освіта «дозволяє поєднувати престиж вродженої власності із заслугами досягнення» робить її унікально придатною для легітимації наслідування соціальних привілеїв, що зберігаються у суспільствах, уособлюючи ідеали демократії [2]. Саме в цьому світлі П. Бурдьє аналізує ефект «соціальної алхімії». Через посередництво неї певна соціальна ієрархія лицемірно представляє себе тим, кого вона возвеличує, не меншою мірою, ніж тим, кого вона піддає ексклюзії, шкалою людської досконалості.

На наш погляд, тут необхідно розглядати створену суспільством систему елітних закладів вищої освіти. У суспільствах, що характеризуються співпрацею та суперництвом різних форм влади, ця система не лише гарантує перевагу і швидкий доступ до командних позицій нащадків тих, хто їх уже монополізував (приналежність до еліти, особливо від народження чи за дипломом, і досі прерогатива чоловіків). Високий ступінь автономності та внутрішньої диференці-

ації такої системи, що відповідає антиномії між грошима та культурою, яка організує усе поле влади, – забезпечує їй також подолання у зародку конфліктів шляхом визнання та винагороди претензій на наукові й соціальні відмінності.

Згідно з Бурд'є, існування елітних навчальних закладів притаманне усім провідним сучасним суспільствам. Але ця прихована структура протистояння приймає феноменально різні форми у різних країнах в залежності від певних чинників: історії формування вищого класу, структур держави, системи освіти і т. д. [3]. Звідси випливає, що у розвиненому демократичному суспільстві влада передається не прямо, в межах сім'ї через економічну власність, а через опосередковане школою відтворення, коли успадкування привілей одночасно здійснюється і перетворюється завдяки інститутам освіти. Завдяки цьому сучасна система освіти похитнула незмінність аскриптивного соціального статусу, хоча й не скасувала його повністю.

У сучасному суспільстві розвиваються вертикальні «девіантні траєкторії» мобільності елітної молоді, коли людина змінює один владний полюс на інший (наприклад представник культурної богеми очолює корпорацію чи підприємство). У політиці – це потужні джерела змін у владному полі, а також прояви нових соціальних рухів.

Це означає, що соціологія поколінь різних форм влади повинна розробити «спеціальну психологію», яку започаткував Е. Дюркгейм [4]: соціальний устрій у своїй основі – устрій гносеологічний, а пізнавальні схеми, через посередництво яких ми інтерпретуємо свій світ, є соціальними конструктами, які відображають внутрішні обмеження індивідів та можливості середовища їх виникнення.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що сьогодні держава використовує систему освіти як монополізоване легітимне символічне насилля: це й інструмент проголошення універсально значущих для населення ідей, й створення соціальної ідентичності та соціальної диференціації шляхом видання дипломів (атестатів), перетворення непомірних привілей у виправдану необхідність. Тобто, держава впливає на усіх нас міриадами найдрібніших невидимих способів через посередництво категорій, що вкладені у нас нашою освітою. Виходить, що держава існує не лише у формі бюрократій, влади, церемоній, а закладена в глибини нашого буття – чуттєву сферу, мислення, судження.

І тут нам здається правильним згадати М. Вебера, який стверджував, що «патенти освіти створюють привілейовану касту» [1]. Технократи, що сьогодні керують урядом і суспільством, мають у своєму розпорядженні арсенал небачених в історії повноважень та титулів: власності, освіти, успадкування. Їм не потрібно обирати між народженням та заслугами, аскрипцією та досягненням, успадкуванням та зусиллями, традиціями та модерними спрямуваннями, – вони можуть використовувати усе це. Та відносна автономність, якою користується символічна влада для виконання своєї функції легітимації, завжди тягне за собою можливість переспрямувати її на інші цілі, ніж просте відтворення класів. Це спрацьовує, коли домінування класів здійснюється від імені розуму, універсалізму, загального блага.

Отже, колективна роль освітян, як носіїв «універсального інтелекту» полягає, на нашу думку, у тому, щоб примусити владу відповідати тим нормам розуму (інтелектуального рівня), які вони проголошують самі. Це ставить науку – а особливо соціальну науку – в епіцентр протистояння класів у сучасному суспільстві ХХІ ст. І чим більше на науку посиляються владні структури, виправдовуючи свою владу, тим більша у них необхідність користуватися її результатами та інструментами.

Література

1. Вебер М. Соціологія. Загально-історичні аналізи. – К.: Основи, 1998.
2. Бурдьє П. Начала. – М., 1994.
3. Ван Геннеп А. Наука и современный мир. – М., 1971.
4. Дюркгейм Е. Ценностные и «реальные» суждения // Социологические исследования. – 1991. – № 2.

Флора Мірзоян

Вища освіта як чинник формування громадянського суспільства

У статті розкривається соціальна місія, цінність та роль вищої освіти у контексті громадянського суспільства. Зроблена спроба окреслити основні шляхи подальшого розвитку вищої освіти як чинника формування громадянського суспільства.

In the article social message, value and role of higher education in the context of civil society are disclosed. An attempt to outline main ways of the further development of higher education as a factor of formation of civil society is made.